

ВИВЧЕННЯ СІМЕЙНИХ МІФІВ, ЇХ ФУНКЦІЙ ТА ХАРАКТЕРИСТИК У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У роботі висвітлено різноаспектне трактування сімейних міфів з точки зору міждисциплінарного підходу, розкрито їх функції та роль у сімейній системі.

Ключові слова: родина, сімейний міф, сімейна система.

В работе освещена разноаспектная трактовка семейных мифов с точки зрения междисциплинарного подхода, раскрыты их функции и роль в семейной системе.

Ключевые слова: семья, семейный миф, семейная система.

The paper highlights different aspects of the family myths interpretation from the perspective of an interdisciplinary approach. It reveals their functions and role in the family system.

Key words: family, family myths, family system.

Постановка проблеми. Сучасні дослідники психології сім'ї переконані, що родинні відносини являють собою складну психічну реальність, яка містить і індивідуальні, і колективні, й онтогенетичні, і соціогенетичні, і міфілогічні підоснови (В.В. Абраменкова, Н.Н. Лебедева, Л.Б. Шнайдер). Незважаючи на широке розмаїття наукових розвідок й активний розвиток предметного поля психології сім'ї, деякі явища, породжені специфікою родинної взаємодії, так і залишаються досі практично не вивченими. Серед них – галузь сімейної самосвідомості, і зокрема феномен сімейного міфу.

Актуальність дослідження. Слід зауважити, що незважаючи на активне використання у психотерапевтичній та консультативній практиці ідеї існування сімейного міфу, теоретична база цього поняття, цілісні концепції, які б розкривали психологічну природу цього феномена, ще не стали об'єктом ґрунтовних досліджень фахівців. Цим визначається актуальність дослідження проблеми сімейного міфу в родинній взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з перших спроб всебічного аналізу цього явища та розробки психодіагностичного інструментарію для вивчення сімейних міфів стала робота московського психолога А.О. Нестерової [5], яка на матеріалі російського фольклору виокремила шість різновидів сімейних міфів та проаналізувала їх соціально-психологічні детермінанти. На думку А. Нестерової, сімейний міф – складний соціально-психологічний феномен, детермінований низкою соціокультурних, соціально-групових, внутрішньосімейних та особистісних факторів [5, с. 9].

На сьогодні у трактуванні природи міфу існують досить численні історико-культурологічні дослідницькі підходи, які часто обмежуються вивченням його окремих проявів, найчастіше тих, які зводять міф до різновиду пережитку, у тому сенсі, що він супроводжував ранній розвиток людської спільноти (наприклад, первісну свідомість). Це, безперечно, дуже важливий аспект дослідження міфу, але він часто оминає питання його значимості для сучасності. У працях сучасних філософів, соціологів, істориків, культурологів простежується нове прочитання природи міфу як особливого цілісного утворення, що супроводжує весь шлях розвитку людського мислення. Міф трактується уже як «особлива форма осмислення буття, що поєднує в собі рівень ціннісно-світоглядний і рівень раціонального осягнення буття, хоча і в особливій образній формі. Міф – це своєрідний сплав знань і образів, що сформувався в людській культурі і відбиває особливості **будь-якої особистості, будь-якої свідомості**» [7, с. 13].

Тож, **метою даної роботи** є всебічний аналіз феномену сімейного міфу, його функцій та характеристик із точки зору різноаспектних підходів та напрямків у сучасній психології.

Виклад основного матеріалу. У суб'єктивній картині світу міф реалізує адаптивну функцію, дозволяючи людині створювати комфортне психологічне й духовне середовище буття, відчувати себе захищеним в навколишньому світі, робити його зрозумілим та близьким. «Міф перетворює навколишній світ у сукупність смислових схем, які взаємодіють між собою у свідомості людини й дозволяють конструювати нову смислову реальність, не змінюючи фізичних параметрів навколишнього середовища» [11, с. 45].

З точки зору міждисциплінарного підходу, а саме здобутків філософії, соціології, лінгвістики, культурології, історії тощо в галузі вивчення такого феномена, як міф, сімейний міф може трактуватися як інваріант соціального міфу (адже сім'я є відкритою соціальною системою), який є особливою формою осмислення буття, що властива будь-якій соціальній системі (у тому числі й родинній), і виступає як ідеальний зразок моделювання світу.

На думку багатьох сімейних психологів та психотерапевтів, у ході життєдіяльності родини в її членів формуються різні уявлення: про себе як члена сім'ї, про інших, тих, хто входить у сімейне коло, про умови життя, цілі, типові сімейні ситуації, проблеми, які доводиться вирішувати разом, соціальне оточення і взаємовідносини з ним родини (Г.М. Бевз, Е.Г. Ейдеміллер, М.С. Корольчук, Т.М. Мішина, В.В. Юстіцкіс).

У цій сукупності уявлень виділяються найбільш консервативні, глибинні кластери, які в символічній, афективній формі інтерпретують реальність і складають основу сімейної самосвідомості – сімейні міфи (Ж. Фортес де Лефф та ін.).

Незважаючи на значну роль сімейного міфу в житті кожної людини, вивчення цього феномена не має багатой традиції в історії

психології сім'ї, передовсім через складність вивчення і неоднозначність у визначенні. Термін «сімейний міф» запропонував іспанський психіатр А. Феррейра, трактуючи його як «певний захисний механізм для підтримання єдності в дисфункціональних сім'ях» [13]. У зв'язку з тим, що цей термін з'явився в науковому обігу порівняно недавно (в 1996 р.), то синонімами його в різних концепціях і підходах виступали поняття «вірування», «сімейна схема», «переконання», «сімейно кредо», «рольові очікування», «узгоджений захист», «образ сім'ї» або «образ «ми»», «наївна сімейна психологія» тощо (А. Бек, Ф. Даттіліо, Е. Ейдемільлер, В. Юстіцкіс, Т. Мішина).

У наш час сімейні міфи розглядаються й аналізуються представниками багатьох напрямків сімейної психології і психотерапії. Найбільшого розвитку дана проблема отримала в психоаналітичному розумінні природи захисних механізмів, у системній сімейній психотерапії, теорії рольової взаємодії, у когнітивній психології і когнітивно-біхевіоральній психотерапії.

Так, одними з перших феноменологією сімейного міфу зацікавилися представники психоаналітичного підходу (З. Фрейд, К.Г. Юнг, Г. Дікс). Вони розглядали сімейний міф як неусвідомлене взаємне погодження між членами родини, функція якого полягає в тому, щоб сховати від свідомості заперечувані уявлення про сім'ю в цілому або про кожного з її членів. Тобто, з точки зору психоаналітиків, сімейний міф – це родинний захисний механізм. Психоаналітики підкреслюють неусвідомленість сімейного міфу членами родини. Вони вважають, що тільки стороннім оком можна інтерпретувати поведінку членів сім'ї як міфологічну, спотворену, в той час, як для них самих міф більш реальний, ніж дійсність.

У психодинамічній традиції неодноразово відбувалися спроби кваліфікувати психологічні захисні механізми. З. Фрейд виділяв серед них такі: регресія, витіснення, формування реакцій, ізоляція, скасування зробленого, проєкція, інтроекція, звернення проти себе, перетворення в протилежність [9]. Слід зауважити, що З. Фрейд і його наступники розглядали переважно внутрішньоособистісні захисні механізми.

У вітчизняній психології традиція аналізу сімейного міфу як захисного механізму знайшла своє відображення в роботах Т. Мішиної [3, 4]. Нею в науковий обіг було введено поняття «ми» або «образ сім'ї», що розуміється як інтегроване утворення – сімейна самосвідомість. Т. Мішина виділила адекватний і неадекватний образ «ми». На її думку, сімейний міф і є той неадекватний образ «ми», який утворюється в дисфункціональних родинах і створює для кожного члена сім'ї та для всієї родини в цілому певний публічний образ.

Взагалі, представників психодинамічної школи об'єднує те, що в розумінні сімейного міфу вони трактують його як феномен, що характеризує лише дисфункціональні, деструктивні родини і свідчить про якісь порушення в розвитку сім'ї.

Варто підкреслити, що не можна розглядати природу сімейного міфу поза ідеєю К.Г. Юнга, теж представника психоаналітичного напрямку, про колективне несвідоме та про архетипічні образи, які в ньому присутні. Міф визначається вченим як втілення універсальних архетипів, які існують у людській свідомості та передаються з покоління в покоління [12]. Аналіз міфу з психоаналітичної точки зору привів дослідника до висновку про універсальність, укоріненість міфологічного мислення у людській природі взагалі. Колективне несвідоме продукує міф. Міф, за К.Г. Юнгом, є ірраціональне відбиття психологічних комплексів і вираження колективного несвідомого, притаманного всім людям, народам і расам, всьому космосу.

Саме архетипічні образи і є джерелом міфології. Так, у рамках сімейної соціалізації передаються класичні юнгіанські архетипи «матері», «дитяти», «тіні», «анімуса / аніми», «мудрого старого / мудрої старої», «цілителя» тощо, на основі яких індивід будує свій образ світу і зокрема образ сім'ї.

К.Г. Юнг зі своїми однодумцями, звертаючись до проблеми персональних та сімейних міфів, за допомогою клінічних методів довели, що міфологічні аспекти свідомості передаються з покоління в покоління у піснях, казках, жартах через символи і образи.

Концепція К.Г. Юнга має для нас особливе значення при аналізі сучасної міфотворчості, яка має враховувати індивідуальне та колективне переживання міфу. Даний аспект дозволяє розвивати тему взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємообумовленості колективного несвідомого та індивідуальної свідомості при розумінні природи сімейного міфу.

Саме психодинамічний підхід з його теоретичними концепціями дав початок новому напрямку в психології – психології наративу (Дж. Брунер, Я. Єремєєв, Є. Калмикова, Н. Лебедева, Е. Мергенталер, О. Мінеєва, Є. Сапогова та ін.) у якому проблеми сімейного міфу, сімейної історії, сімейного коментаря сьогодні є дуже актуальними.

На думку представників цього напрямку, сімейне життя настільки складне, що людина шукає способи пояснити його, і ці пояснення, історії, міфи якраз і формують досвід і регулюють поведінку. Виникнення ж спотворених міфів пояснюється тим, що на людей сильний тиск мають культура, соціум, змушуючи їх звзвити уявлення про себе і про світ в цілому. Ця важлива теза про причину виникнення міфу під впливом суспільства і відрізняє психологію наративу від психоаналітичного підходу, який, у свою чергу, причину появи персонального чи сімейного міфу вбачає у впливі самої особистості чи її батьківської сім'ї.

З точки зору психологів - наратологів, дуже важливим є вивчення сімейних наративів: історій, сімейних міфів, приказок, поведінкових стереотипів, жаргону і т.ін., які фіксують, на думку Є. Сапогової, у конкретній, очевидній формі основні концепти «сімейної культурної концепції» [8, с. 80]. Предметом досліджень у рамках наративного підходу є поведінка батьківської і прабатьківської

родини, що виражається у вивченні певних сімейних казок, історій, ритуалів (ранкових вітань, від'їздів – повернень, вечірнього спілкування, суперечок – пробачень), свят і традицій («родинних дат», спільних свят), сімейних жаргонів (форм діалогу), реліквій (фотоальбомів). Через ці сімейні наративи індивід будує не лише образ родини, але й образ світу в цілому, опрацьовує свою стратегію поведінки в різних ситуаціях (відносини з батьками й родичами, дружба, отримання освіти, вибір партнера, поведінка у випадку хвороби і т.д.). Є. Сапогова виділяє деякі концепти, які транслюються через сімейні наративи: стосунки старші – молодші, чоловік – жінка, шлюб і сім'я, свої – чужі, дитина – дорослий, права – обов'язки.

В іншому напрямку, когнітивній психології та когнітивно-поведінковій психотерапії сім'ї, існує своя точка зору на природу сімейного міфу. Варто зазначити, що в рамках даного підходу власне цей термін не використовується, але аналізується когнітивний вияв, близький за своєю феноменологією до сімейного міфу, – це ірраціональні вірування (переконання, когніції) про родину.

Вивчаються установки і переконання щодо того, чому відбуваються певні події в родині, уявлення про те, як повинні складатися подружні відносини, на які проблеми і труднощі можна очікувати в шлюбі і як вони повинні вирішуватися, що потрібно, щоб родина жила в злагоді, яку частину відповідальності несе кожен член сім'ї, які ролі повинні грати певні члени сім'ї, скільки сил треба віддавати в шлюбі і що отримувати взамін тощо.

Представники когнітивно-поведінкового підходу у вітчизняній психології Е.Г. Ейдемільер і В.В. Юстіцкіс [2] розглядали неадекватні способи атрибуції в аспекті означених ними «наївно-психологічних теорій». «Наївними теоріями» прийнято називати буденні уявлення про закономірності природного та соціального середовища. Прикладами таких «наївно-психологічних теорій» є численні судження, які використовує індивід при регулюванні своїх сімейних відносин: «стерпиться – злюбить», «спільне горе зближує», «якщо підкоришся раз-другий, то увійде у звичку» тощо. Ці судження грають величезну роль у формуванні сімейних уявлень. Авторами виділено декілька «наївних теорій»: «стимульна модель ситуації», модель «боротьби зі злими силами, що спокушають членів родини», модель «накопичення позитивних якостей» [2, с. 115-122].

За змістом «наївних сімейних теорій» можуть бути: 1) ситуаційними («Якщо буде зовсім погано, можна розлучитися», «Через декілька років діти подорослішають і стануть самостійними»); 2) психологічними («Дружини завжди намагаються прибрати до рук своїх чоловіків»); 3) моральними («Діти не повинні бачити, як ми сваримося», «Дружина повинна бути щаслива, що я одружився з нею») [2, с. 110-112].

Узагальнюючи всі особливості різних моделей наївних сімейних теорій, Е. Ейдемільер і В. Юстіцкіс виділяють ряд ознак, які характеризують порушення сімейних уявлень: 1) неповнота уявлень (у них не відбиваються істотні аспекти ситуації); 2) хибність (у індивіда

є інформація, але вона помилкова); 3) некритична впевненість у незмінності тієї чи іншої особливості ситуації або особистісної риси індивідів, які беруть у ній участь.

Узагальнюючи різноаспектні уявлення про сімейні вірування, переконання, схеми, «наївні теорії» в когнітивній психології та когнітивно-поведінковій психотерапії, варто підкреслити, що незважаючи на розбіжність у термінології, спільним у цьому підході є те, що всіма авторами відмічено значну роль сімейних вірувань в організації й регуляції поведінки індивіда в родині. При цьому в рамках однієї парадигми існують різні погляди на функції сімейних вірувань, а також на способи передачі цього феномену з покоління в покоління.

Та все ж, одними з перших сімейні міфи стали ретельно досліджувати й вивчати представники сімейної системної психотерапії, напрямку в сімейній психології, який набув широкого розповсюдження в Америці й Західній Європі і набуває все більшої популярності на теренах колишнього СНД. У рамках цього підходу центральною є думка про те, що сім'я є системою, тому всі процеси, що відбуваються в родині, в тому числі формування сімейної міфології та її вплив на життя кожного з членів сім'ї, слід розглядати з точки зору того, як це позначається на сімейній системі.

Так, представники Міланської школи (М. Сельвіні Палаццолі, Л. Босколо., Д. Чеккін, Д. Прата) визначили сімейний міф як набір сімейних вірувань, заснованих на спотворенні дійсності, які формують, підтримують і виправдовують патерни поведінки і відносин [6]. У теорії Міланської школи постулюється, що міф, що описує сімейну ідентичність, існує в будь-якій сім'ї, але зазвичай це знання погано структуроване, рідко використовується. Міф необхідний тоді, коли границі сім'ї знаходяться під загрозою. Це буває в тих випадках, коли стороння людина входить в сім'ю, сім'я міняє соціальне оточення або в моменти якихось серйозних соціальних змін. Крім того, сімейний міф яскраво проявляється у випадку сімейної дисфункції.

На думку А. Варги, жорстка сімейна ідентичність, виражена в міфі, поряд з симптоматичним поведінкою ідентифікованого пацієнта, – найпотужніший засіб підтримання патологічного гомеостазу сімейної системи [1, с. 35].

Ідентифікований пацієнт, або носій симптому, може з'явитися в сім'ї як при спробі збереження гомеостазу під час проходження певної стадії життєвого циклу сім'ї, так і при переході з однієї стадії на іншу. Звертаючись за психологічною допомогою, сім'я, як правило, хоче позбавитися від симптому, але при цьому не хоче щось суттєво змінювати. У цьому випадку на місці одного симптому через деякий час може з'явитися інший, не менш серйозний. Наприклад, чоловік перестає вживати алкоголь, але при цьому важко захворює дитина.

Не менш важливу роль при цьому відіграють і сімейні міфи. У процесі сімейної психотерапії терапевту потрібно викрити сімейний міф, тому що нерідко міф відповідальний за сімейну дисфункцію, і поки він не буде виявлений і представлений сім'ї, нічого не зміниться.

Тож, сімейний міф - певна неусвідомлювана угода між членами сім'ї, яка підтримує родинну єдність, що формує образ сім'ї, сімейну самосвідомість, сімейну ідентичність, що регулює сімейні правила і визначає характер комунікацій [10, с. 26].

Сімейний міф існує і в функціональній, і в дисфункціональній родині. Однак, у дисфункціональній родині міф сприяє підтримці дисфункціональних стосунків у сім'ї, а сім'я в цілому ригідно відтворює досвід попередніх поколінь, мало враховуючи зміни в суспільстві.

Більшість авторів сходяться на наступних функціях сімейних міфів: компенсаторній, інтегруючій, соціалізуючій. Особлива увага приділяється деструктивній або дезадаптивній функції міфу. У ряді робіт відзначаються такі характеристики сімейного міфу як авторитарність, ірраціональність, ригідність і емоційність.

Італійські системні сімейні психотерапевти Мара Сельвіні Палаццолі, Джуліана Пратта, Джанфранко Чеккін і Луїджі Босколо у своїй книзі «Парадокс і контр парадокс» [6] перші описали сімейні міфи за результатами роботи з родинами у психотерапевтичній практиці. Міф, аналізований «Міланською групою», був названий «Один за всіх і всі за одного».

Ішлося про велику родину орендаторів-фермерів, які жили й працювали в сільській місцевості в центральній Італії до Другої світової війни. Сім'я була дуже дружною. «Сім'я вважалася єдиною гарантією виживання і збереження гідності. Піти з родини було рівнозначно еміграції ... Це означало відсутність допомоги у випадку хвороби або невдач» [6]. Ідентифікованим пацієнтом у цій великій системі була молодша дочка молодшого брата, дівчинка 14 років, у неї була нервова анорексія.

«Міланці» працювали з цією сім'єю. На прийомі всі розмови клієнтів були про те, які вони всі хороші родичі і як вони всі дружно живуть, і як всі діти - двоюрідні брати і сестри - дружать між собою. Насправді ж у дівчинки були неприязні стосунки зі своєю кузиною, але жоден із членів сім'ї не помічав цього. Їй було некомфортно зі своєю сестрою, яку вона в принципі повинна була б любити, але не відчувала любові. Оскільки вона була всередині сімейного міфу і точно знала, що всі вчинки кухні продиктовані тільки любов'ю, дівчинка зробила висновок про те, що це вона неправильно відчуває, вона неправильно щось розуміє, вона - неадекватна.

Правило міфу «*Ми – дружна сім'я*» полягає в тому, що той, хто погано подумає про родичів, - сам поганий. Спосіб самопокари виразився в симптоматиці.

«Дружна родина» - міф, характерний для сімей, які пережили багато втрат, для сімей, що живуть у діаспорі. Розлука здається небезпечною. Реальність ворожа, і нещастя підстерігають людей.

На думку А. Варги, міф «*Ми – дружна родина*» характерний і для російської культури. Якщо врахувати спільне історичне минуле російського й українського народів, то можна з певністю стверджувати, що цей міф був і залишається актуальним і для українських сімей.

Однак, сімейний міф буває необхідним і функціональним. Так, міф «Ми – дружна сім'я» функціональний у важких або небезпечних умовах життя. Людям здається, що вони можуть вижити тільки разом. Міф стає дисфункціональним, коли соціальні умови вже не вимагають такого об'єднання.

Сімейні психологи та психотерапевти твердять, що існує безліч сімейних міфів. Серед них: «Сенс життя – у дітях», «Сім'я з кумиром», «Життя не може бути легким», «Мати – хвора людина», «Я хочу для вас лише добра» тощо.

У зарубіжних дослідженнях панує думка, що сімейні міфи можуть бути класифіковані наступним чином: 1) міфи гармонії («рожеві» зображення минулого і справжнього життя сім'ї); 2) міфи прощення і спокути (коли один член сім'ї несе виняткову відповідальність за скрутне становище сім'ї); 3) міфи про порятунок (індивід поза сім'єю наділений магічними повноваженнями й оцінюється як рятівник і благодійник, або коли на індивіда покладається мета і завдання, яку не змогли реалізувати інші члени сім'ї: батьки, прабатьки) [13].

Тож, у сімейній системі може функціонувати один, а може декілька міфів. Слід зауважити, що єдиної типології сімейних міфів на сьогодні не існує. Кожен сімейний психолог, що працює з родиною, може виокремити як найтиповіші ознаки найпоширеніших міфів, що вже описані у спеціальній літературі, так виявити й унікальні, ті, що властиві саме цій сім'ї.

А.О. Нестерова на основі російського фольклору за допомогою кластерного аналізу (методом встановлення семантичних зв'язків) виділяє такі типи сімейних міфів: міф «про вічне кохання», міф «про чарівну силу кохання», міф «абсолютизації сімейних ситуацій», міф «про злі сили, що атакують сім'ю», міф «про необхідність жертви заради сім'ї», міф «про постійність сімейної злагоди» [5]. Психологи-практики, що працюють із сімейними проблемами, відзначали деякі з виділених типів сімейних міфологем у своїй клінічній практиці (Л.Б. Шнейдер, Е.Г. Ейдемільер, В.В. Юстіцкіс, А.С. Співаковська).

Характерно, що для того, щоб сім'я проіснувала довго, міфи у чоловіка і дружини повинні збігтися, або, принаймні, не суперечити один одному.

У будь-якій сім'ї існує щось, що скріплює систему, що допомагає людям триматися разом. Спільний міф чи спільні міфи - умова, необхідна для існування сім'ї, хоча, звичайно, недостатня. У певному сенсі сім'я - це група людей, що розділяє спільний міф.

Висновки. Отже, сімейний міф – важливий психологічний феномен, який впливає на функціонування всієї сімейної системи, актуалізується на різних етапах її розвитку (етапах життєвого циклу сім'ї), пов'язаний із сімейними правилами та ритуалами, особливостями розподілу сімейних ролей, відбиває родинну ідентичність і притаманний як дисфункціональним, так і функціональним сім'ям.

Використана література

1. *Варга, А.Я.* Семейные мифы в практике системной семейной психотерапии / А.Я. Варга // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2001. – № 1. – С. 33-38.
2. *Эйдемиллер, Э.Г.* Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – С.-Пб. : Питер, 2010. – 672 с.
3. *Мишина, Т.М.* Психологическое исследование супружеских отношений при неврозах / Т.М. Мишина // Семейная психотерапия при нервных и психических заболеваниях. - М., 1987. - С. 13-20.
4. *Мишина, Т.М.* Семейная психотерапия и динамика «образа семьи» / Т.М. Мишина // Психогигиена и психопрофилактика : Сб. науч. трудов. – Ленинград, 1983. – С. 21-26.
5. *Нестерова, А.А.* Социально-психологические детерминанты семейных мифов / А.А. Нестерова : Автореф. дис. канд. психол. наук. – М., 2004. – 69 с.
6. Парадокс и контрпарадокс. Новая модель терапии семьи, вовлеченной в шизофреническое взаимодействие / М.С. Палаццоли, Л. Босколо, Д. Чеккин, Д. Прата. – М. : Когито-Центр, 2002. - 208 с.
7. *Савинов, М.В.* Миф как особая форма осмысления бытия / М.В. Савинов : Автореф. дис. канд. психол. наук. – М., 2011. – 24 с.
8. *Сапогова, Е.Е.* Культурный социогенез и мир детства / Е. Е. Сапогова. – М., 2004. – 496 с.
9. *Фрейд, З.* Введение в психоанализ / З. Фрейд. - Спб. : Азбука – классика, 2009. – 456 с.
10. *Хамитова, И.Ю.* Диагностика семьи. Инструкция по применению / И.Ю. Хамитова // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2004. - № 4. – С. 26-42.
11. *Шинкаренко, В.Д.* Смысловая структура социокультурного пространства: Миф и сказка / В.Д. Шинкаренко. – М. : КомКнига, 2005. – 321 с.
12. *Юнг, К.Г.* Архетип и символ / К.Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. - 288 с.
13. *Ferreira A.J.* Family myths / A.J. Ferreira // Psychiatric Research Reports. – 1996. – № 20. – P. 186 – 191.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2013 р.